

Orienteringskløvningen

Sætningskløvninger i Ole Kollerøds *Min historie*

Af Marie Herget Christensen

Cleft-constructions in Danish (*det var ikke mig der gjorde det* – ‘it was not me that did it’) have been shown to vary in quantity and function between styles and genres. This study reports the findings of a corpus linguistic study of a corpus of 143 Danish clefts authored by the working-class Copenhagener Ole Kollerød in his narrative *Min historie* (1840). Results show that clefts in this corpus are more frequent (8.8 clefts in 10,000 words) than in edited, normalized written Danish but less frequent than in both formal and casual spoken Danish. The study also finds a surprisingly high share of adverbial clefts. I suggest that the distribution is correlated with the genre of everyday narratives. The adverbial clefts function as a way to disentangle temporal references to ‘real world time’ from deictic temporal references of the narrative.

1 Indledning

Denne artikel handler om sætningskløvninger i fortællinger i yngre nuddansk, nærmere bestemt i Ole Kollerøds (1840) *Min historie* som er en fortælling skrevet på en blanding af nordsjællandsk dialekt og lavkøbenhavnisk. Sætningskløvning i dansk er sætninger som fx (1).

(1) det var ikke **mig** der gjorde det¹

Eksempel (1) er en typisk kløvning i dansk hvor *mig* er fremhævet (fokus), mens *der gjorde det* er forudsat (præsupponeret). (1) er eksemplarisk for stort set samtlige danske grammatikker og fremstillinger af konstruktionen i dansk. Disse fremstillinger bygger i høj grad på den kløvningsbrug som man finder i litterære skriftsproglige genrer (et eksempel på sådan en beskrivelse er Togeby 2009). Vi ved dog fra nyere sprogbrugsanalyser at kløvninger varierer både med hensyn til antal og funktion betinget af genre (Korzen 2016, Christensen 2018, 2019a, 2019b, 2020). Men disse sprogbrugsanalyser undersøger enten talesprog

1 Jeg har i dette og de følgende kløvningseksempler markeret udkløvningen med fed og kløvningsledsætningen med understregning.

eller skriftsprogstyper der er meget standardnære (nyhedsformidling og skønlitteratur). I denne artikel undersøger jeg kløvningsvariation i en kilde som ikke er standardnær men derimod normeret ud fra en talers sprog som er kendetegnet ved københavnsk arbejderklassesprog i midten af 1800-tallet. Jeg vil søge svar på hvor meget denne kildes kløvningsbrug adskiller sig fra moderne standardnært skrevet dansk i de tidligere undersøgelser og fra tidligere undersøgt henholdsvis formelt og uformelt moderne talt dansk.

Jeg vil svare på spørgsmålet med en kvantitativ og kvalitativ sprogbrugsanalyse af kløvninger i kilden Ole Kollerød *Min historie* fra 1840, eksemplificeret med (2).

(2) det var barre **i dag**, at jeg ikke havde spiist noget (Kollerød 1840 [1978])

Eksempel (2) er et typisk autentisk eksempel på en sætningskløvning hos Kollerød, og udgør altså undersøgelsesgenstanden for denne artikel. Artiklens struktur er som følger. Først vil jeg komme med et rids af sætningskløvning i (moderne) dansk og beskrive dens funktioner. Derefter vil jeg præsentere kilden som er grundlaget for min sprogbrugsanalyse, hvorefter jeg vil præsentere min korpuslingvistiske metode og rapportere mine kvantitative resultater. Derefter vil jeg analysere den mest hyppige kløvningstype i kilden, nemlig temporale adverbelle kløvninger kvalitativt, og vise en diskursfunktion for denne kløvningstype som ikke primært er at markere indholdet som centralt for fortællingen (som vi ellers skulle forvente for en sætningskløvning), men derimod at markere at fortælleren *orienterer* (snarere end *fortæller*) hvorfor jeg foreslår at benævne denne type kløvninger *orienteringskløvninger*. Til sidst diskuterer jeg hvad der har betinget variationen i undersøgelsen, herunder genrens betydning for kløvningsbrug, og perspektiverer i forhold til orienteringskløvningsens mulige udbredelse i dansk i det hele taget.

2 Sætningskløvning i dansk

Den følgende beskrivelse af sætningskløvning i dansk hviler på en grammatikforståelse som flugter med dansk funktionel lingvistik (Harder 2006). Her er det grundlæggende at sætningen både har en ind-

holdsside og en udtryksside. På indholdssiden er sætningsbetydningen. Indholdssiden er lagdelt (Hansen & Heltoft 2011; Dik 1978), det vil sige at den semantiske betydning knytter sig til forskellige lag, nederst prædikation og sagforhold og øverst talehandling og ytring. Det lag der er mest relevant i beskrivelsen af sætningskløvning, er propositionen hvor et prædikat (typisk udtrykt med et verbum) valensbundet har knyttet en række argumenter (indholdsled) obligatorisk til sig (og propositionen kan desuden derudover indeholde frie indholdsled) (Hansen & Heltoft 2011). På udtrykssiden udtrykkes propositionens led i en bestemt rækkefølge, og hele propositionen udtrykkes dermed i en sætning. Propositionen kan udtrykkes på en række forskellige måder, for eksempel med en ligefrem sætning, eller altså med en sætningskløvning.

Sætningskløvning i moderne dansk er konstruktioner af typen (3) og (4). Det er en syntaktisk konstruktion der deler et sætningsindhold – det vil sige en proposition (*jeg slog hende*) – i to sætninger.

(3) Det var **mig** der slog hende

(4) Det var **hende** jeg slog

Strukturelt består sætningskløvninger således dels af en oversætning med et indholdstomt *det*, en form *være* (eller sjældnere *blive*), samt det led fra propositionen som er udkløvet (i (3)) *mig* og i (4)) *hende*, og dels af en kløvningsledsætning der udtrykker resten af propositionen (Christensen 2019c). Det er en lidt indviklet affære hvilken type ledsætning en kløvningsledsætning er (se for eksempel Christensen 2019c, Patten 2013 eller Dik 1989 for teoretiske udlægninger). For denne artikels vedkommende er det nok at fastslå at ledsætningen er en obligatorisk del af en sætningskløvning. Kløvningsledsætningen kan indledes af et underordningskonjunkional (Christensen 2019a).

2.1 Sætningskløvnings tre funktioner

Bemærk at (4) og (5) samlet set udtrykker samme proposition, men det er forskellige led der er *udkløvet*, det vil sige skilt ud i en selvstændig sætning. Denne adskillelse i to sætninger er den ene af tre iboende funktioner for sætningskløvningen. Collin (2007) påpeger at det er en adskillelse ikke bare i to sætninger, men i to separate informationsenheder. Den anden iboende funktion er at kløvningsledsætningen (*der slog hende* i eksempel (3) og *jeg slog* i eksempel (4)) koder indholdet som *præsupponeret*

(Hansen & Heltoft 2011:1789ff, Hansen 1995, Patten 2013, Christensen 2018, 2019b, 2019c, Nølle 1989, Korzen 2016, Prince 1978, Tøgeby 2009). At indholdet er præsupponeret, vil sige at det er kodet som information vi markerer som forudsat sandt (se også Kock & Harder 1996 for en grundigere beskrivelse af præsupposition). Det kan man se ved at sandhedsværdien for indholdet i ledsætningen forbliver den samme hvad enten det udkløvede led er negeret eller ej. Hvis jeg siger *det var ikke hende jeg slog*, er indholdet i ledsætningen *jeg slog* stadig sand (og dermed opstår følgeslutningen at det må være en anden end *hende* jeg slog). Det betyder også at den informationsenhed der er udtrykt i kløvningsledsætningen, indeholder information der kan tages for givet.

2.2 Udkløvningsfunktion

At kløvningskoder indholdet i kløvningsledsætningen som præsupponeret, er ukontroversielt (Christensen 2019c). Kløvningskoderne er straks mere uenige når det kommer til hvad præcis den tredje iboende funktion, nemlig det udkløvede led, koder (og om hvorvidt der er én kodet betydning), det vil sige funktionen for hhv. *mig* og *hende* i (4) og (5). I dansk grammatisk tradition er det mest udbredt at betragte udkløvning som en *fokusfunktion* (Hansen & Heltoft 2011:1789ff; Hansen 1995; Korzen 2016, Tøgeby 2009, Nølle 1989, Christensen 2019b). Det vil sige som en grammatisk kodning hvor det udkløvede led bliver kodet som det vigtigste (Hansen & Heltoft 2011), mest diskursivt prominente (Boye & Harder 2012), eller mest centrale (Tøgeby 2009) i sætningen. Men siden Princes (1978) undersøgelse af engelske *it-clefts* hvor hun viste eksempler hvor det udkløvede led næppe kan være det mest centrale (svarende til sætningskløvningsfunktioner som *det er med stor sorg jeg må meddele at min far er gået bort*), har den præcise forståelse af udkløvningsfunktion været omdiskuteret.

Nyere forskning (Yang mfl. 2017) foreslår at betragte udkløvningen først og fremmest som en argumentopskrivningsfunktion, hvor ét led bliver *raised*. Vi kender op- og nedskrivning af led fx fra passivkonstruktionen i dansk hvor et indholdsobjekt bliver opskrevet til et udtrykssubjekt. På samme måde kan man altså se udkløvningen som et hvilket som helst indholdsled der bliver opskrevet til en udtryksudkløvning. Det vil givetvis i sig selv medføre en fremhævelse, og i den forstand gøre kløvningen til en fokuskonstruktion, men det betyder ikke nødvendigvis at det *primære* diskursive formål er at markere leddet som det mest cen-

trale i budskabet som synes at være antagelsen hos fx Hansen & Heltoft (2011). For nogle teoretikere (for eksempel Lambrecht 2001) indeholder fokus også funktionen *udpegning*. Vi skal forstå udpegning paradigmatisk. Indholdet i kløvningsledsætningen vækker et forestillingsparadigme (Hansen & Heltoft 2011:1789ff; Christensen 2019b, 2020) for eksempel af mulige gerningsmænd der kan have slået *hende* i (3), af mulige volds ofre i (4) eller mulige dage man kan have spist i (2). Udkløvningen udpeger så netop én referent i det paradigme. Som en følgeslutning bliver resten af paradigmet samtidig fravalgt (Hansen & Heltoft 2011:1789ff). Denne udpegning gør ifølge blandt andre Weinert & Miller (1996) paradigmevalget udtømmende (*exhaustive*). Det medfører at vi ikke bare kan tilføje referenter på samme måde som vi ville kunne hvis sætningen var ukløvet (*jeg slog hende – og det gjorde Hans også*). Det medfører ifølge forfatterne at referenten i udkløvningen ikke bare er definit men *unik (unique)*, på samme måde som vi kender det fra *proprier*. For denne artikels vedkommende definerer jeg udkløvningens funktion som at den iboende koder det udkløvede led som fremhævet (jf. også Christensen 2019b), det vil sige som fokuseret, og dets referent som udpeget. Men som vi skal se i afsnit 5, kan denne iboende funktion bruges til forskellige diskursive formål.

2.3 Typer af udkløvede indholdsled

I denne artikel undersøger jeg ud over antallet af kløvninger også hvilket indholdsled der er udkløvet i Kollerøds kløvninger. Vi ved nemlig at andelen af hvilket indholdsled der er udkløvet, varierer alt efter genre (Christensen 2019a). (3) og (4) er eksempler på subjekts- og objektskløvninger henholdsvis. Det vil sige at indholdsobjektet i propositionen *jeg slog hende* er udkløvet i (3) (*mig*), mens indholdsobjektet for samme proposition er udkløvet i (4) (*hende*). Som blandt andre Hansen & Heltoft (2011:1789ff), Nølke (1989), Korzen 2016) og Dyhr (1978) påpeger, kan et hvilket som helst indholdsled udkløves. Det vil sige at ud over subjekt og objekt kan også andre valensbundne indholdsled som for eksempel indirekte objekt og prædikativ udkløves. Ved valensbundne mener jeg obligatoriske led til prædikatet (eller konstruktionen). Derudover kan et hvilket som helst frit adverbialt indholdsled som propositionen indeholder, også udkløves (se dog fx Christensen 2020 for en diskussion af ukløvelige adverbialer), som (2) er et eksempel på. Der er imidlertid også en gruppe af led som typisk materiale-mæssigt består af en præpositionsforbindelse,

men som er bundet til verbet eller konstruktionen. Det er led som det udkløvede led i (5).

(5) Det var **hende** jeg slog på

I (5) er indholdsleddet *hende* fra præpositionsforbindelsen *på hende* kløvet ud. Nogle grammatikere vil kalde denne type led for faste adverbialer, mens Hansen & Heltoft (2011:1335ff) vil kalde det et objekt der er middelbart knyttet til prædikatet. For denne artikels problemstilling er det vigtige hvorvidt leddet er frit eller bundet til konstruktionen. Jeg har valgt i lighed med Hansen & Heltoft (2011:1335ff) at analysere led som det udkløvede i (5) som middelbare objekter og udelukkende beskrive frie led som adverbielle uanset materialetype.

2.3.1 Adverbielle kløvninger i dansk

Som jeg vil vise i afsnit 4, er adverbielle kløvninger særlig hyppige i min kilde. Adverbielle kløvninger er for denne artikels vedkommende kløvninger som i (2) hvor et *frit* indholdsadverbial fra propositionen er blevet udkløvet. Adverbielle kløvninger har præcis samme tre funktioner kodet som alle andre kløvninger. De præsupponerer, udskiller, og fokuserer (Christensen 2020). Udpegning er betydningskodet i adverbielle kløvninger (som i alle andre typer) som eksemplificeret i (6a-b).

(6) a. I 1997 var vi på Malta (ligesom året før)

b. Det var **i 1997** vi var på Malta (*ligesom året før) (efter Christensen 2020)

I (6a) er adverbialet topikaliseret, men der er ingen udpegning, hvorfor der heller ikke opstår en følgeslutning med fravalg af andre tidspunkter, og de kan derfor tilføjes som vist i parenteser. Derimod sker der netop en udpegning i (6b). Udkløvning udpeger netop ét tidspunkt *vi var på Malta*, og følgelig fravælges alle andre tidspunkter. Derfor er det for kløvninger ikke muligt at tilføje tidspunkter som vist i parenteser. Som det vil fremgå i afsnit 5, har adverbielle kløvninger en helt særlig brug i fortællinger.

2.4 Sætningskløvninger i dansk sprogbrug

Sætningskløvning i ældre dansk er belagt i skriftlige kilder fra 1500-tallet og frem (Heltoft & Akhøj Nielsen 2019). Ifølge Jensen (2021) kom-

mer sætningskløvninger ind i dansk samtidig med en række andre nye syntaktiske konstruktioner i forbindelse med overgangen fra middel-dansk til ældre nydansk. Vi ved at kløvninger i moderne dansk er mere frekvente i talesprog end i skriftsprog, og at der er en sproglig bevidsthed om dette i fremstillinger i dansk og endda en normativ opfattelse af at kløvninger i skriftsprog bør begrænses (se Christensen 2019c). Vi ved også at antallet af adverbielle kløvninger i moderne dansk varierer betragteligt fra genre til genre. De er hyppigere i moderne uformelt talesprog end i både moderne formelt talesprog og formelt skriftsprog (Christensen 2019). Men de korpusundersøgelser der er lavet af kløvninger i skriftsprog, baserer sig alle på litterære tekster (Dyhr 1978), og avisartikler (Dyhr 1978, Christensen 2018), det vil sige på skriftsprog der er (efter)redigeret til standardortografi, altså den skriftsprogsnorm der baserer sig på moderne middelklassekøbenhavnsk (se Stæhr 2018). Arbejderklassesprog vil dermed være stærkt underrepræsenteret og i et omfang bortredigeret fra disse genrer. For talesprog baserer undersøgelserne sig enten på taler holdt af danske europaparlamentarikere (Korzen 2016), eller på sociolingvistiske interviews fra et lille udsnit af talere af moderne københavnsk i Nyboder samlet i LANCHART-korpusset, som er et talesprogskorpus for moderne dansk (Gregersen 2009).

2.4.1 Diskursive funktioner for kløvningens grammatiske kodning i forskellig sprogbrug

Som sagt i afsnit 2.2 er der en teoretisk uenighed om hvad den iboende funktion ved selve udkløvningen er, og hvorvidt der altid er tale om en fokuskodning (se også Christensen 2019b for en diskussion af fokus som grammatisk kodning). En del af uenigheden om hvordan vi præcis skal karakterisere udkløvningens funktion, opstår så vidt jeg kan vurdere, fordi udkløvningens grammatiske kodning fungerer på flere tekstlige niveauer samtidig. Et spørgsmål handler om hvorvidt det udkløvede led altid vil være det mest centrale eller fremhævede i forhold til de andre led i *kløvningen*, og et andet handler om hvilke diskursive funktioner udkløvninger tjener i større diskursive og tekstlige sammenhænge. Togeby (2009) har vist med en diskursanalyse af litterært dansk sprogbrug at udkløvninger diskursivt kan fungere som fremhævere af den centrale pointe i teksten – ganske som man skulle forvente. Men undersøgelser af andre genrer har vist ganske andre diskursive funktioner. Fx viser Korzen (2013) at kløvninger diskursivt kan fun-

gere som emneskiftere i parlamentstaler (*det er det vi skal tale om nu*), og jeg har tidligere vist at den diskursive funktion af en udkløvning i nyhedsformidling kan være at afgrænse et epistemisk forbehold (*det var muligvis en cigaret der var skyld i branden på Børsen*) (Christensen 2018).

De forskellige niveauer i en tekstlig analyse er udlagt af utallige forskere, og det er ikke denne artikels formål at give en komplet tekstanalyse af kilden. Her vil jeg blot skitsere én teoretisk udlægning af de forskellige niveauer for at kunne referere til hvilket niveau jeg befinder mig på undervejs i den kommende analyse. Rosenbaum og Sonne (1979) opererer således med fire forskellige niveauer i deres tekstanalyse. Det første niveau er tekstens sagforhold, det vil sige hvad teksten handler om, det næste er tekstens forløb som kan bestemmes tidsligt og logisk, det tredje er tekstens udsigelsesniveau, det vil sige hvem der er tekstens afsender og modtager, og det fjerde niveau er den samlede teksts realitetsfremstilling. Forfatterne understreger et dialektisk forhold sådan at alle niveauer spiller ind på ordvalg og grammatik, men at ordvalg og grammatik samtidig har tilbydelser og afgrænsninger for alle niveauer. Og her er omridset af en stor del af uenigheden om grammatiske funktioner der går ud over sætningsgrænsen, for hvilket niveau i tekstanalysen beskriver vi når vi peger på diskursive funktioner for fx en passiv vending eller en sætningskløvning? Derudover er den variation i diskursive funktioner for kløvninger der er blevet vist i tidligere undersøgelser (Korzen 2013; Christensen 2018 m.fl.) betinget af genrer. Forskellige genrer har hver især tilbydelser og formål der har betydning for alle fire analyseniveauer (Rosenbaum & Sonne 1979; Bojsen-Møller m.fl. 2020).

Som sagt vil jeg i denne undersøgelse ud over kvantitativt at undersøge antal og typer af kløvninger også undersøge brug, det vil netop sige hvilke diskursive funktioner kløvninger har i netop kildens genre, nemlig fortælling. Derfor følger her en kort genrebeskrivelse med henvisning til hvilke tekstlige niveauer der er relevant for fortællinger. Beskrivelsen tager udgangspunkt i Møllers (1993) udlægning af den personlige fortælling. Genreforskning er et felt i sin egen ret, men her er det tilstrækkeligt at sige at jeg forstår genrer som sprog med et specifikt genkendeligt formål og en specifik genkendelig sproglig form (se for eksempel Bojsen-Møller m.fl. 2020 for en uddybet definition). De personlige hverdagsfortællinger, som Møller (1993) mener er de mest basale narrativer, vil prototypisk blive indlejret i genren hverdagssamtale. Når de bliver det, medfører det en genkendelig sproglig opførsel fra både fortæller og

publikum.² Det gør det også når den bliver indlejret i andre genrer, for eksempel litterære genrer, så vil det bare være en anden genkendelig sproglig opførsel. Bemærk at jeg i denne artikel ikke foretager en naratologisk analyse af kilden hvorfor det følgende ikke skal tjene som narativ teori (som ligeledes er et forskningsfelt i sin egen ret), men blot som en kort genrebeskrivelse til brug for den kvalitative analyse. Møller (1993) beskriver fortællinger som (selv)fremstillinger af et fortidigt hændelsesforløb. I forhold til analyseniveauet der omhandler tekstens forløb, vil der altså i fortællinger typisk være et forløb der sekventielt afspejler et kronologisk hændelsesforløb der typisk foregår i fortiden. På udsigelsesniveauet vil der være en (jeg-)fortæller og en deiktisk forankring i fortællertidspunktet som Møller beskriver som fortællingens her og nu. Der vil samtidig i udsigelsesanalysen være et aktant-jeg der deiktisk er forankret i det fortalte hændelsesforløb som ifølge Møller (1993) er fortællingens der-og-da. Disse forhold spiller ikke overraskende ind på de grammatiske valg særligt i forhold til tid og tempus, som vi skal se i den kvalitative analyse hvor jeg analyserer de diskursive funktioner for den mest hyppige type kløvning i kilden. Hvad denne artikel vil bidrage med, er altså en undersøgelse af sætningskløvnings antal, type og diskursive funktion i fortællinger i møllersvenden (og tyven) Ole Kollerøds *Min historie* fra 1840.

3 Materiale og Metode

Den kilde som jeg undersøger i denne artikel, er altså den selvbiografiske levnedsskildring af den drabsdømte møllersvend og tyv Kollerød skrevet i månederne op til hans henrettelse i 1840. Levnedsskildringen starter i hans barndom og følger kronologisk hans liv frem til dagen før henrettelsen. Kollerød gør i udpræget grad brug af den personlige fortælling som en måde at strukturere begivenhederne i sit liv på.

3.1 Kollerøds baggrund og sprog

Kollerøds levnedsskildring er en særlig kilde. For det første er den skrevet i en periode hvor det danske (sprog)samfund overgik fra feudalisme

2 Se for eksempel Mandelbaum (2012) for en gennemgang af samtaler med fortællinger.

til kapitalisme (Bojsen-Møller & Rosenlund 1979), stavnsbåndet blev ophævet, og det skabte en landarbejderklasse og – med den stigende industrialisering – efterhånden et byproletariat i København (Pedersen 1991). Kollerøds historie er et spejl heraf. Han starter sin tilværelse på landet i Nordsjælland, og tjener på gårde som barn, men tager som ung til København og bliver møllersvend. Han bliver dog som mange andre en del af den kriminelle underklasse – det såkaldte lumpenproletariat – der på grund af stor arbejdsløshed og fattigdom på det tidspunkt udgør så meget som 10 % af befolkningen (Bojsen-Møller & Rosenlund 1979). København er i de år præget af massiv indvandring fra landet og tætte boligforhold stadig inden for voldene. Sociolingvistisk set forhold der gør at talere har størstedelen af deres dagligsamtaler med mennesker fra samme klasse som dem selv snarere end fra samme egn som dem selv (Pedersen 1991). På samme tid som der opstår en københavnsk arbejderklasse, kan vi altså formode at der opstår en sociolekt for dens talere. Ifølge Pedersen (1991) sker der således i de år et markant skift i det danske sprogsamfund sådan at dagligsproget for almuen og landproletariatet der i høj grad var egnspræget og dialektal, skifter til at være et klassesprog præget af socialisering i byproletariatet i København. Socialklasse er en af de ekstralingvistiske variable som kan betinge sproglig variation (Gregersen & Pedersen 1991). Derfor er denne kilde interessant ud fra et variationistisk perspektiv.

Det mest optimale for at undersøge denne klasses sprog ville selvfølgelig være samtaler fra et repræsentativt udsnit af dens talere. Af oplagte teknologiske grunde har vi ikke adgang til tale fra talere i denne periode. Kilden er derfor ifølge Bojsen-Møller og Rosenlund (1979) enestående som indsigt i netop den befolkningsgruppes dagligsprog fordi det ellers i stor grad kun var mundtlig overleveret. For det andet er der altså gode grunde til at antage at Ole Kollerøds bog faktisk kan repræsentere hans klasses talesprog.

3.1.1 Nedskrevet mundtlig fortælling og vernacular writing

Der har i den variationistiske sociolingvistik været en hovedinteresse i talesprog fordi det typisk har været her man har kunnet påvise sproglig variation (Gregersen & Pedersen 1991). Det meste skriftsprog er nemlig (efter)redigeret til standardsprog og standardortografi. Men med digitale teknologier og de sociale mediers fremkomst er der sket en eksplosiv stigning i kvantiteten af dagligdagsskriftsprog (Stæhr 2016), altså skriftsprog som ikke nødvendigvis er redigeret ud fra standardnormer. Vi vil derfor

kunne forvente at finde variation i disse skriftsprogsgenrer. Stæhr (2016) kalder denne type tekst *vernacular writing* ud fra en ide der stammer tilbage fra Labov om at talere (og skribenter) har forskellige sprogstile, typisk en dagligsprogstil, *vernacular* og typisk en mere standardnær (se også Coupland (2007) for en omfattende gennemgang af begrebet *style* i sociolingvistisk forstand).

Jeg mener Kollerøds fortælling på samme måde kan beskrives som et eksempel på *vernacular writing*. Som Jensen (2014) minder om, er alt sprog der er skrevet skriftsprog, og dermed er kilden skriftsprog. Udgiveren skriver dog om sproget at »i syntaktisk og stilmæssig henseende bør læseren hverken vente mere eller mindre af Ole Kollerøds tekst, end af dagligdags talesprog« (Bregenhøj 1978: X). Gregersen (2021) karakteriserer da også Kollerøds sprog som »dialektfarvet skriftsprog«. Kilden afspejler i høj grad den mundtlige fortælletradition der var udbredt blandt almuen og dermed kendetegnende for Kollerøds kultur (Bojsen-Møller & Rosenlund 1979). Kilden kan derfor også ses som en nedskrevet mundtlige fortælling. På den måde er kilden ifølge udgiverne »et enestående dokument også om almuens talesprog og forhold til skriftsproget i begyndelsen af 1800-tallet« (Bregenhøj 1978: XV). For at undersøge sproglige variation, må vi have kilder der afviger så meget som muligt fra standardsproget, det vi kan kalde maksimal variation. Kilden her indeholder netop et skriftsprog der har nogenlunde så maksimal variation som vi kan finde, fra det som Stæhr (2016) kalder moderne standarddansk.

3.1.2 Variation i kilden

Kilden er hverken i originalen eller i udgivelsen efterredigeret til standardortografi. Det betyder en stor grad af ortografisk variation, og stavemåder der i hvert fald umiddelbart forekommer lydbevarende som ikke overholder standardortografien. Denne ortografiske variation er spændende fordi lydbevarende stavning ifølge Juul og Pedersen (2022) typisk afspejler en talers udtale, og derfor kan give os et indblik i Kollerøds udtale. I denne artikel er jeg dog ikke interesseret i den ortografiske variation, men i den syntaktiske. Der er flere veje man kan gå når man vil undersøge syntaktisk variation ved hjælp af en enkelt kilde. Fx kan man se på intraindividuel variation inden for kilden som en indikation på variation i det hele taget i sprogsamfundet eftersom intraindividuel variation kun forekommer hvis interindividuel også gør det (Ulbrich 2021). Et eksempel på den type syntaktisk variation hos Kollerød ses fx i hans brug

af præpositioner. Der er således belagte eksempler i kilden på en særlig form for variation hvor præpositionen både står *in situ* sammen med sin styrelse i det udkløvede led og bliver gentaget *stranded* i kløvningsledsætningen som i (7).

- (7) Og da den gode kunne ikke tængt, at [det var **om mig og hendes datter**, at di vilde tale med hende om] (kollerød 1840, mine fremhævninger)

I (7) står præpositionen *om* sammen med styrelsen, men bliver samtidig gentaget til sidst i ledsætningen. Samme verbum findes også belagt i korpusset hvor præpositionen udelukkende er *stranded* som i (8).

- (8) da ieg nok kunde see paa datter og moder, at [det var **mig**, som dig havde talt om.] (Kollerød 1840, mine fremhævninger)

Denne variation vidner muligvis om vaklen i hvornår et led er valensbundet til verbet og hvornår det tilføjes middelbart. Karen Magrethe Pedersen (2000) har fundet dialektal variation i valens (fx alternationen mellem *fryse fingrene* og *fryse om fingrene*).³

I denne undersøgelse forholder jeg mig dog til syntaktisk variation på en anden måde, nemlig til hvordan specifikke syntaktiske konstruktioner varierer i antal og funktion imellem forskellige tekster og genrer. Jeg vil således undersøge antal, typer og diskursiv brug af sætningskløvnings hos Kollerød og sammenligne med tilsvarende undersøgelser af andre genrer.

3.2 Udsøgning og annotering

På baggrund af en korpuslingvistisk udsøgning og manuel annotering af sætningskløvnings i Kollerøds *Min historie* har jeg først foretaget

3 At det kan være noget lignende der er på færde hos Kollerød, bliver forstærket af 8a. Normalt vil det valensændrende præfiks *be-* på verbet i manges sprog netop medføre at objektet til verbet er valensbundet derfor ikke udtrykt med en præpositionsforbindelse.

8a Men dog stial ieg ikke, uden naar nøden tvang mig dertel, og [da var det ikke **fra den fattige mand**, at ieg bestial], og heller ikke tog ieg saa meget, at det kunde giørre dem stoer skade. (Kollerød 1840 [1978])

Men i 8a ser vi netop at det udkløvede led udtrykkes med en præpositionsforbindelse med *fra* selvom det er indholdsobjekt til *bestial*.

en kvantitativ og derefter kvalitativ sprogbrugsanalyse. Formålet med undersøgelsen er at undersøge hvorvidt antal af kløvninger og andelen af kløvningstyper adskiller sig fra det der er fundet i tidligere undersøgelser af moderne standarddansk og at undersøge det diskursive formål med de hyppigste kløvningstyper. Jeg har anvendt en OCR-scannet version (Gregersen 2023) af kilden som korpus. Korpuset består af 164.023 løbende ord. Korpuset er ikke automatisk tagget eller parset. Kløvninger er en relativt svær konstruktion at udsøge eftersom de kan indeholde en stor variation af leksikalsk indhold. Fælles for alle sætningskløvninger er imidlertid at de indeholder et *det*, men som jeg viser i Christensen (2019a), står det ikke nødvendigvis i fundamentfeltet (for eksempel ikke i kløvede spørgsmål som: *Er det Kollerød du skriver om?* der har tomt forfelt). De indeholder også en form af *være*, men de perifrastiske former kan være splittet af adverbier (*det burde faktisk være dig der skrev til dem*). Dette gør det svært at fange alle former for *være* i en søgeskabelon. Endelig er der i princippet ingen leksikalske begrænsninger på hvilket materiale det udkløvede led kan bestå af sålænge det er et indholdsled. Ledsætningen har endnu større muligheder for variation fordi den kan bestå af så mange led det skal være; også i konjunktionalet er der variation (Christensen 2019a). Jeg har derfor valgt en procedure hvor jeg søgte på alle forekomster af *det er*, *det var*, *er det*, og *var det* i korpuset. Jeg har derefter vurderet hver enkelt forekomst for om de er kløvninger ud fra de teoretiserede kriterier jeg udviklede til min undersøgelse af kløvninger i LANCHART-korpuset (Christensen 2019a). Kriterierne flugter med hvordan jeg i kort form har defineret kløvninger i afsnit 2. I moderne dansk kan alle kløvningstyper forekomme med konjunktionen *at* og helt uden konjunktion. Variationen i konjunktion er i moderne dansk delvis betinget af kløvningstype. Således tillader udkløvninger af valensbundne led både *at* og *som* (*at*), mens udkløvninger af adverbialer kun tillader *at*. Vi ved dog at underordningskonjunktioner generelt har stor dialektalt betinget variation, og har forandret sig over tid (Pedersen 2013). Vi kan altså gå ud fra at en kløvning vil kunne forekomme uden konjunktion, samt med konjunktionalerne *at*, *som*, *som der*, *som at der* samt *hv*-ord. Bemærk at jeg både har medtaget kløvninger uden konjunktion, og konjunktionalerne *at*, *som*, *som at der*, *som der*, samt *hv*-konjunktionaler. Jeg har endvidere fundet eksempler på konstruktioner der helt fungerer som, og lever op til kriterierne for kløvninger, men som har et konjunktion vi i moderne dansk forbinder med adverbialle ledsætninger (for eksempel

da og *siden* som i eksempel 9). Disse tilfælde er ud fra et forsigtighedsprincip ikke medtaget i denne undersøgelse.

(9) Det var **paasken 1822**, da ieg besøgte hende (Kollerød 1840 [1978])

I alt har jeg udsøgt 143 kløvninger i *Min historie*. Alle tilfælde er blevet annoteret ud fra hvilket indholdsled der er udkløvet, jf. afsnit 2. For udkløvet adverbial har jeg desuden annoteret hvilken type adverbial der er tale om (for eksempel tids-, steds- eller mådesadverbial). Tabel 1 nedenfor viser eksempler på de forskellige typer.

Tabel 1. Ledtyper i korpusset

Indholdsled	Eksempel	Antal
Subjekt	(10) kierre ven, – det var kons min barnli kierlighed , <u>der alt ytres sig hos mig tel di dengang</u> (Kollerød 1840 [1978])	41 (2,5 per 10000 ord)
Objekt (og andre valensbundne led)	(11) ia, tel min større sorri var det den fattige bondepige , <u>som ieg elskede</u> (Kollerød 1840 [1978])	32 (1,9 per 10000 ord)
Middelbart objekt (og andre middelbart tilknyttede argumenter)	(12) det var for mordet , <u>at ieg var anholt</u> . (Kollerød 1840 [1978])	13 (0,8 per 10000 ord)
Adverbial	(13) Det var den 31. mai 1824 , <u>at ieg kom dering i Forbedringhuuse</u> (Kollerød 1840 [1978])	57 (3,5 per 10000 ord)

Som vist i 3.1.2 er der variation med hensyn til kløvninger der har en præpositionsforbindelse som materiale i det udkløvede led. Men der er faktisk også et afgrænsningsspørgsmål med præcis denne materialetype. For denne undersøgelse drejer det sig om kløvninger med udkløvede

indholdsled enten med ledfunktionen adverbial eller middelbart objekt som udgøres af en præpositionsforbindelse som i eksempel (12). Det er nemlig ikke alle kløvningsteoretikere der regner eksempler som (12) som kløvninger. Som det fremgår af (12) er præpositionen (*for*) her placeret sammen med sin styrelse, *in situ*. Fx Dik (1978) regner kun lignende konstruktioner hvor præpositionen er *stranded* som i eksempel (14) som kløvninger

(14) og det var **netop den sag**, som von Hahlen lyst efter mig for
(Kollerød 1840 [1978])

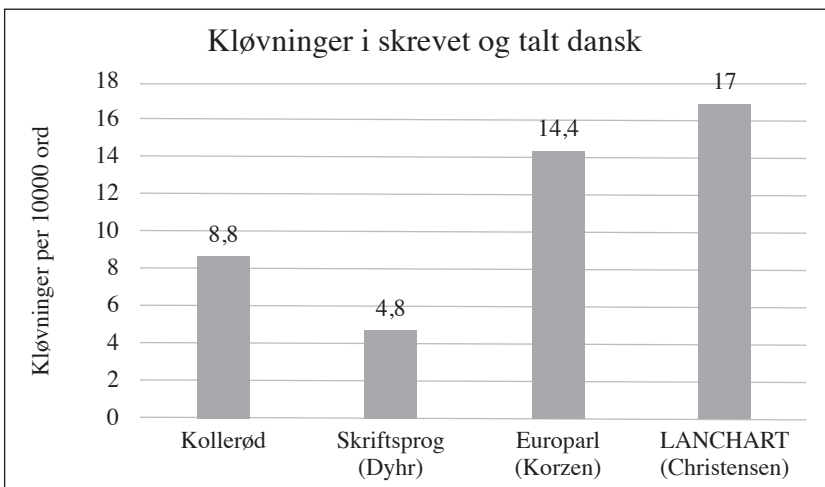
I (14) står præpositionen ikke sammen med sin udkløvede styrelse, men derimod sammen med kløvningssætsætningen, det vil sige *stranded*. Jeg regner begge for lige gyldige kløvninger, og alternationen som et spørgsmål om variation. Der er dog den lille betydningsforskel på de to typer at når præpositionen er *stranded* og en del af kløvningssætsætningen, er den også en del af det præsupponerede indhold i konstruktionen. Det vil sige at det i (12) er præsupponeret at han er anholdt, men ikke at han er anholdt *for* noget, mens det i (14) er præsupponeret at han er efterlyst *for* noget. For de adverbielle udkløvninger med præpositionsforbindelser som materiale findes samme variation, men her er *in situ* langt det mest almindelige, som eksempel (15), og for de temporale adverbielle kløvninger er der udelukkende belagte *in situ*-eksempler (det vil sige der ikke forekommer eksempler af typen *det var fredag det var på*, som heller ikke er mulige ifølge Ngyen 2021).

(15) Det var **paa en skændig maade**, at I fik mig i ulykken (Kollerød 1840 [1978])

Eksempel (15) er et eksempel på en adverbial kløvning hvor præpositionen står *in situ* sammen med sin styrelse i det udkløvede led. Som sagt er alle disse forekomster med *in situ*-præpositioner medtaget som kløvninger i undersøgelsen. Efter annoteringen af samtlige belæg i mit korpus, har jeg talt og normaliseret alle forekomster i Excel, og i næste afsnit vil jeg afrapportere mine resultater, visualisere dem, og sammenligne dem med tidligere korpusundersøgelser af kløvninger i dansk.

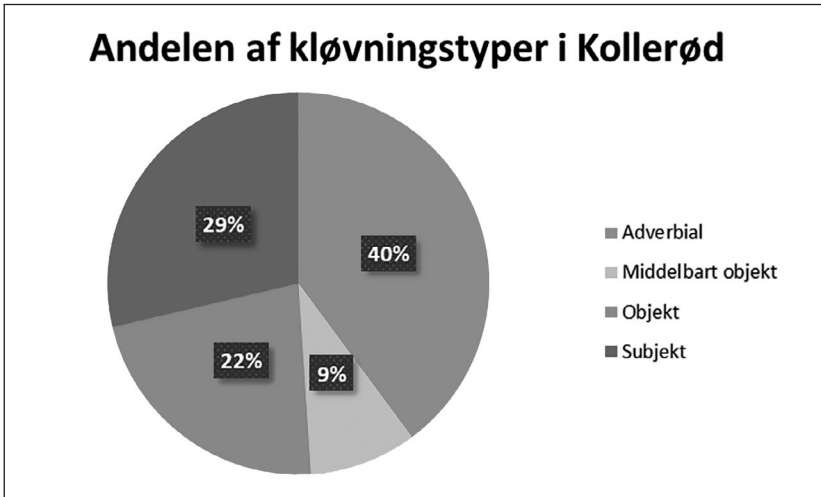
4 Kvantitativ analyse: Tidskløvninger er hyppigst

I alt har jeg fundet 143 kløvninger, det vil sige 8,8 kløvninger per 10.000 ord. Til sammenligning angiver Dyhr (1978) 4,8 kløvninger per 10.000 ord i sit korpus af litterære tekster og avisartikler, mens Korzen (2016) rapporterer 14,4 kløvninger i sit korpus af danske taler fra Europaparlamentarikere i Europarl-korpusset. Jeg fandt 17 kløvninger per 10.000 i den eksplorative del af LANCHART-korpusset (Christensen 2019a), det vil sige i talesprogsgenren sociolingvistiske interviews, jf. figur 1.

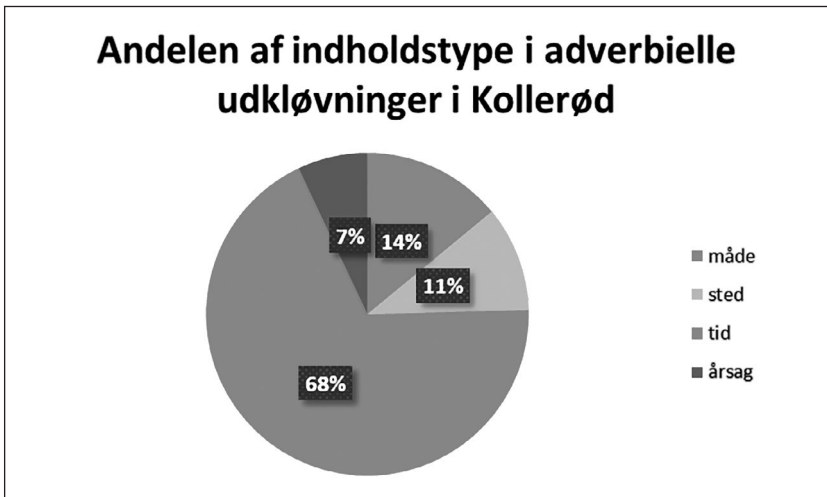
Figur 1. Antallet af kløvninger per 10.000 ord i denne undersøgelse og 3 andre danske undersøgelser

Af de 143 er 29 % subjektkløvninger (se eksempel (10)), 22 % objektkløvninger (se eksempel (11)), 8 % middelbare objektkløvninger (se eksempel (12)), mens hele 40 % er adverbielle kløvninger (se eksempel (13)), som det fremgår af figur 2. Adverbielle kløvninger er altså klart den hyppigste kløvningstype i korpusset. Det er overraskende når man sammenligner med de øvrige undersøgelser. Således finder Korzen (2016) kun 10 % adverbielle kløvninger i taler i Europaparlamentet, Dyhr (1978) 17 % i de litterære tekster og avisartikler, og jeg fandt 22,7 % i sociolingvistiske interviews (Christensen 2019a). Denne overraskende fordeling vender jeg tilbage til i afsnit 6.

Figur 2. Andelen af de forskellige kløvningstyper i Kollerød-korpusset

Ud af de 40 % adverbielle kløvninger er 67 % udkløvninger af et tidsadverbial (se eksempel 19), 14 % et mådesadverbial (se eksempel 16), 10 % et stedadverbial (se eksempel 17), og 7 % et årsagsadverbial (se eksempel 18), som det fremgår af figur 3 og tabel 2. Tidsadverbialer er altså klart den hyppigste udkløvning blandt de adverbielle kløvninger i min undersøgelse. Opsummerende kan jeg sige at kløvningerne i denne undersøgelse varierer både i tokenantal og typeantal i forhold til andre undersøgelser der har undersøgt kløvninger i andre genrer, og at Kollerød har overraskende mange udkløvninger af temporale udtryk. I næste afsnit vil jeg med en kvalitativ narrativ analyse undersøge hvilken funktion disse tidskløvninger har i Ole Kollerøds fortælling.

Figur 3. Andelen af adverbialtyper i udkløvnings i de adverbielle kløvnings i Kollerød-korpusset

Tabel 2: type af udkløvet adverbial i de adverbielle kløvnings i korpusset

Adverbielle kløvnings	Eksempel	Antal
Måde	(16) Det var paa en skændig maade , at I fik mig i ulykken. (Kollerød 1840 [1978])	8 (0,5 per 10000 ord)
Sted	(17) men det var egentlig paa Os-sers Værk [::i: Usserøds Værk], at det skulde skee. (Kollerød 1840 [1978])	6 (0,4 per 10000 ord)
Årsag	(18) Nei, det var ikke derfor , at den uskyldige karl blev myrdet af min mordisk haand; men det var af frygt for at blive taget der paa stedet (Kollerød 1840 [1978])	4 (0,2 per 10000 ord)

Tid	(19) jeg kan godt huske, at det var tiirsta[ga]ften efter søndagen, som vii var i Kirsbærgangen først gang, som vii overgav os tel vores ulovlig vellyst (Kollerød 1840 [1978])	39 (2,4 per 10000 ord)
-----	--	------------------------

5 Kvalitativ sprogbrugsanalyse: Tidskløvninger bruges til orienteringer

Jeg vil her fremlægge en analyse hvor jeg argumenterer for at nogle af tidskløvningerne er en ny type kløvningsbrug som mig bekendt ikke er beskrevet før. Vi kunne kalde denne type for *orienteringskløvninger*. Jeg vil vise at Kollerød bruger denne type kløvninger til »at træde ud af fortællingen« og orientere (snarere end fortælle) om tidspunktet for fortællingen. Tidskløvningerne er således typisk ikke-deiktiske leksikalske tidsudtryk der angiver datoer i virkelig tid. Formålet med dem er, så vidt jeg kan analysere, at forankre fortællingen i virkelig tid og dermed understøtte at Kollerøds fortælling (som tjener som hans forsvarsskrift mod mordsigtelsen) er sket i virkeligheden. Orienteringerne er altså *adskilt* indholdsmæssigt fra handlingssekvensen i fortælletiden, det vil sige fra selve fortællingen. Det er denne adskillelse Ole Kollerød markerer med tidskløvninger. Det vil jeg vise i følgende analyse.

Lad mig først vise hvordan Ole Kollerød bruger ikke-kløvede tidsangivelser inde i fortællingen. Som sagt i afsnit 2 er der to deiktiske forankringspunkter i en fortælling, dels fortællesituationen, og dels den fortidige fortalte hændelsesforløb. Deiktiske tidsudtryk (og andre deiktiske udtryk som personlige pronominer) peger ud fra enten fortælle-tidspunktet og fortæller-jeget (fortællingens her-og-nu), eller fra hændelsesforløbet og aktant-jeget i oplevelsestiden (fortællingens der-og-da (Møller 1993). Det er eksemplificeret i (20)).

- (20) Men *nu* skulde ieg tel at fortælle Dem, hvorledes det nu gaar mig. Det var **den 12. ianuivari aare 1837, som ieg kom der-tel fra Kamre af**. Naar ieg nu gik i gaarden om morgnen, da kunde ieg tale med Sidse, da hun sat paa mellemgangen, og ieg paa den øverst gang, saa at ieg skuld forbi hendes arest, naar ieg gik ned og op. Da *fortalde* hun mig, at der sat i[n] are-

stant oven over hende i aresten NQ 9, som havde narre hende ørenringe fra, og hand vilde ikke skaffe hende dem igen; »og hans navn er Jakob Pedersen,« sagde hun. Da *sagde* ieg, ieg nok skulde lærre ham tel at skaffe dem (Kollerød 1840 [1978], mine fremhævninger)

Som man kan se i den indledende del af eksempel (20), refererer det leksikalske tidudtryk *nu* deiktisk til fortælle-tidspunktet. Det er fortællingens her-og-nu. De afsluttende dele omhandler derimod handlingsforløbet i fortællingen, og forankrer sig deiktisk på oplevelsestidspunktet – det Møller (1993) kalder fortællingens der-og-da. Handlingsforløbet fortælles sekventielt, og afspejler ikonisk den kronologiske rækkefølge mellem verberne *fortalde* og *sagde*. De grammatiske tempusudtryk i verbernes præteritumbøjning peger tilbage på fortællingens der-og-da. De to tidslige forankringer, udtrykt henholdsvis med *nu* og præteritumsendelser, er begge deiktiske og derfor ikke »virkelig tid«. Men der er også en helt tredje tidstype Kollerød skal holde styr på – det er netop ikke-deiktisk, virkelig tid, og ikke hverken fortælle-tid eller oplevelses tid. Tidsudtrykket *den 12. ianuari aare 1837* er således absolut. Det er udkløvet med en tidskløvning. For ikke at forveksle tidsorienteringen med fortællingens to forankringstidspunkter og deres tilhørende deiktiske tidsudtryk bliver orienteringen syntaktisk markeret – udkløvet – med en tidskløvning. Kollerød har brug for at markere at han *orienterer* og ikke *fortæller*. Det gør han ved at kløve tiden. Den iboende funktion der i en kløvning adskiller et led, og markerer det syntaktisk som en helt separat sætning, bliver altså i orienteringskløvninger brugt til at markere at her er en orientering adskilt fra fortællingen, og at her er tale om en anden form for tidsangivelse end dem der er forankret i selve fortællingen. Det diskursive formål med kløvningen er altså ikke at markere *den 12. ianuari aare 1837* som det mest centrale for fortællingens forløb, som fokuskodningen ellers gør kløvninger oplagt til. Men derimod at bruge tilbydelsen fra den iboende syntaktiske adskillelse i kløvningskonstruktionen til at markere en særlig tidsform som adskilt fra historien. Kollerød bruger netop en kløvning til at fremhæve at tidsangivelsen er absolut og dermed klokketid. Det hænger sammen med genren. Kollerøds selvbiografi er et forsvarsskrift. Det er magtpålggende for ham hele tiden at give sin fortælling troværdighed som en sandfærdig levnedsskildring med en realitetskontrakt. Derfor orienterer han ofte publikum ved hjælp af orienteringer især med hensyn til tid. Fortælleren træder ud af fortællingen – ikke bare ud af handlingssekvensen, men også ud af fortællesituation og

ud »i virkeligheden« og forankrer i »virkelig« tid – klokketid. Kollerød har brug for denne tid for at forankre fortællingen i virkelig tid – og dermed i virkeligheden og dermed understøtte sin realitetskontrakt han hele tiden søger at opretholde med sin modtager.

5.1 Udpegning

Den syntaktiske adskillelse Kollerød anvender for at markere at nu kommer der en orientering som ikke er en del af fortællingen, er altså et rent formmæssigt, stilistisk skift. Men den arver alligevel funktionerne fra sætningskløvningen, jf. afsnit 2. I eksempel (21), er det tidsangivelsen *en søndag i august maaned* der er kløvet ud i en orienteringskløvning.

- (21) som ogsaa skeede, som ieg *nu nermer* skal fortælle Dem. [Da det var **end søndag i august maane, at min mesterinde var kiørt i skoven**], og denne omtalde andensvend *var reist* paa landet tel sinne forældre, og ieg havd frituer denne samme dag, og ieg *gaar* i byen om formedagen, da klokken var ti, med noget skiden lintøie under min arm, da *møder* ieg vorres pige i porten (Kollerød 1840 [1978]), mine fremhævninger)

Ved at udkløve tidspunktet udpeger (jf. afsnit 2) forfatteren ét og kun ét tidspunkt hvor hans mesterinde var kørt i skoven. Der er ganske vist tale om en ubestemt form, og der er jo fire søndage i august måned, men det vigtige er at det er en søndag. Iboende i kløvningens betydning er altså også følgeslutningen at hun ikke var kørt i skoven på nogen som helst hverdag (eller søndag som ikke er i august). Bemærk i øvrigt at i (21) at handlingsforløbet fortalt med verberne *gaar* og *møder* er udtrykt i præsens. Oplevelsestiden bør være fortællingens der-og-da, men det er et meget almindeligt fortælletræk at forskyde forankringspunktet så oplevelsestiden fortæles i dramatisk præsens. Handlingsforløbet forskydes til fortællingens her-og nu som man kan se i eksemplets sidste dele. Denne forskydning er endnu en grund til syntaktisk at markere den »virkelige tid« i orienteringer helt for sig selv for at holde styr på hvilken type tid der er tale om.

5.2 Præsupposition

Den sidste funktion som orienteringskløvningen arver, er muligheden for sprogligt at eksplicite et forhold fortælleren tager for givet. Kløvninger

koder nemlig, som sagt i afsnit 2, det indhold der står i kløvningssætningen som præsupponeret. I eksempel (22) er det *som vi skulde gjøre denne forbrydelse* der er præsupponeret.

- (22) Da *gaar* ieg tel Didrik Jensen og *bliver* der tel *den tid*, som ieg skulde møde hos fredriksen, og da *fik* ieg sablen og lygten med mig. [Det var **dagen før Roskilde marke, som vi skulde gjøre denne forbrydelse**], og da ieg *nu kom* tel fredriksen, *da var* Niels Bjørren der. *Da sagde* hand tel mig, om ogsaa ieg havde mod dertel (Kollerød 1840 [1978] mine fremhævninger)

I orienteringskløvningen i (22) der er markeret med rødt, er det nok engang et ikke-deiktisk tidspunkt der er udkløvet. Indholdet i kløvningssætningen er samtidig præsupponeret som en iboende del af kløvningens grammatiske kodning. Kollerød markerer altså sprogligt at det er forudsat at *vi* skal foretage en forbrydelse. *Vi* refererer til Kollerød og hans medgerningsmænd. Det er interessant om det har reference til aktant-jeget eller fortæller-jeget. Eftersom fortælleren er trådt ud af historien for at orientere om virkelig tid, kan man argumentere for at det må referere til den *virkelige* Ole Kollerød, Didrik Jensen, og Niels Bjørn. Dermed medfører præsuppositionen også at forfatteren markerer sprogligt at man kan tage for givet at de tre skulle gøre den omtalte forbrydelse i virkeligheden, og ikke bare i fortællingen.

5.3 Stedsorienteringer

Analysen har til nu drejet sig udelukkende om tidslige orienteringer. Men som det fremgår i afsnit 4, er der også eksempler på adverbielle kløvninger med udkløvede stedsadverbialer. Det kræver yderligere analyser at give et komplet billede af Ole Kollerøds brug af alle typer adverbielle kløvninger, men det ser ud til at han også bruger stedskløvninger som orienteringskløvninger, som man kan se i eksempel (23).

- (23) Nu siger min moder: »Du maa gaa *tel* den kloge konne, hun kurer det nok for di.« Altsaa nu gaar ieg *hen tel hende*, og da [det var **nær ved mine forældres huus, at hun boede**], saa gik ieg ved ind stok *derhen tel* hende. (Kollerød 1840 [1978]), mine fremhævninger)

I (23) refererer de fleste sætninger til fortællingens oplevelsestid. Ganske som man skulle forvente, er deiktiske stedsudtryk som *derhen* forankret i oplevelsessekvensen, og peger på fortællingens der-og-da. (Man ville forvente et *herhen* for deiktiske udtryk forankret i fortællesituationen). Den udkløvede stedsangivelse *nær ved min forældres hus* er ikke deiktisk, men refererer til et geografisk sted som findes i virkeligheden (og kan lokaliseres hvis man ved hvor Kollerøds forældre boede). Under alle omstændigheder bliver det konstrueret som et geografisk virkeligt sted af Kollerød ved hjælp af orienteringskløvningen for at cementere realitetskontrakten. I alle de analyserede eksempler er det primære diskursive formål med kløvningen altså ikke at fremhæve tidsangivelsen som den mest centrale for fortællingen, som vi ellers skulle forvente på grund af udkløvningens fokuskodning, men derimod at markere den ikke-deiktiske tidsangivelse som en orientering adskilt fra fortællingens forløb.

6 Diskussion

Der er altså flere kløvninger i Kollerød end i det skriftsproglige kløvningskorpus for dansk (Dyhr 1978). Det tyder altså ikke overraskende på at hvor meget vi kløver, ikke udelukkende er betinget af hvorvidt vi skriver eller taler dansk. I langt højere grad ser det ud til at kløvningsbrug varierer funktionelt med genren og dens behov og tilbudelser. Det lader dog heller ikke til at vi *bare* kan kategorisere Kollerød som talesprog eftersom kløvninger er hyppigere både i formelt og uformelt talesprog. Der kan være tale om sproglig variation, det vil sige at proletariatet så kløver *mindre* end EU-parlamentarikere og nyboderboere, eller der kan være tale om en sprogforandring hvor kløvninger er blevet mere hyppige i de sidste 150 år. Der er dog også det forbehold at jeg som beskrevet i afsnit 3 har talt kløvningerne meget konservativt og blandt andet udelukket alle konstruktioner med temporale konjunktioner som jeg viste i eksempel 11) – på trods af at de på mig virker til at fungere som kløvninger. Det kræver en nærmere undersøgelse af konjunktioner i samtiden, men det er altså en oplagt mulighed at Kollerød faktisk kløver mere end jeg anerkender, og at han har mere variation i sine kløvningskonjunktioner end vi har i moderne dansk.

Det mest overraskende ved undersøgelsen er den store andel af adverbelle kløvninger som klart overstiger hyppigheden i alle de andre korpora. Jeg har tidligere vist at hvad vi udkløver, er tæt forbundet med

genre og vores kommunikative formål (Christensen 2018), og for mig at se er denne variation i kløvningstype også betinget af genre. Kollerød er nemlig som sagt et eksempel på (nedskrevet) mundtlig fortælling. Det understøttes af at den hyppigste type af adverbielle kløvninger i Kollerød er de temporale, og den kvalitative sprogbrugsanalyse tyder på at netop fortællingen hos Kollerød gør at han har brug for de temporale kløvninger til at *orientere*. De temporale adverbielle udkløvninger fungerer således som en måde sprogligt at kunne udkløve referencer til virkelig tid fra fortællingens (og fortællesituationens) tid. Det betyder at vi må revidere vores opfattelse af kløvninger som udelukkende en fokuskonstruktion. Det er givetvis mere korrekt at karakterisere kløvningskonstruktionen som en konstruktion der opskriver ét indholdsled fra propositionen til udtrykskløvning (og markerer resten af propositionen som præsupponeret), jf. afsnit 2. Denne opskrivning kan så tjene forskellige diskursive formål. Når temporale adverbielle led udkløves og dermed opskrives, kan den primære diskursive funktion altså som vist være at markere at tidsindholdet er absolut, adskilt fra fortællingen, og udtrykker en orientering.

Det er vigtigt at holde sig for øje at narrativer til dels bliver forment af den kultur, grammatik, genre og fortælletradition de er indlejret i. Vi ved endnu ikke om orienteringskløvninger er specifikke for Kollerød og den fortælletradition han er rundet af, eller om vi vil kunne finde orienteringskløvninger i andre fortælletraditioner. For at undersøge det vil det være oplagt i en kommende undersøgelse at undersøge hvordan orienteringer struktureres og udtrykkes fx i Kollerøds samtidige H.C. Andersen der med sine eventyr repræsenterer en ganske anden fortællegenre end Kollerød. Vi ved heller ikke om orienteringskløvninger er typiske for Kollerøds tid, eller om vi vil kunne finde dem i moderne fortællinger, for eksempel moderne autobiografisk litteratur. Det vil derfor også være oplagt at undersøge hvordan orienteringer struktureres i forskellige moderne fortællinger. Omend sådanne undersøgelser vil kunne give os et mere fuldstændig billede af orienteringskløvningen og dens udbredelse, er undersøgelsen i denne artikel stadig væsentlig i sin egen ret fordi den attesterer en kløvningbrug der endnu ikke er beskrevet, og fordi den netop er attesteret i en skriftsprogsform der er stærkt underrepræsenteret i sprogforskningen, nemlig arbejderklassens *vernacular writing* fra tiden omkring klæsens opståen.

7 Opsummering

I denne artikel har jeg undersøgt sætningskløvninger i Ole Kollerøds *Min historie*. Kløvninger hos Kollerød er hyppigere (8,8 per 10.000 ord) end i standardnære, redigerede skriftsprogsgenrer (5 per 10.000 ord (Dyhr 1978)), men sjældnere end i både formelt (14 per 10.000 ord (Korzen 2016)) og uformelt talesprog (17 per 10.000 ord (Christensen 2019a)). Jeg har endvidere fundet at en overraskende høj andel, 40 %, er adverbielle kløvninger. Det er en større andel end i nogen form for tidligere undersøgt dansk. Jeg har derudover fundet at størstedelen af de adverbielle kløvninger i Kollerød er et udkløvet tidsudtryk. Jeg har analyseret ved hjælp af en kvalitativ sprogbrugsanalyse at det diskursive formål med disse tidsadverbielle kløvninger er at markere tidsangivelsen som *orientering*. Jeg har endvidere analyseret at netop kløvninger bruges til dette formål fordi de udskiller netop ét led. Og jeg har vist at tidsadverbielle kløvninger hos Kollerød bruges til at markere absolutte, ikke-deiktiske tidsudtryk syntaktisk for at holde dem adskilt fra de tidsudtryk i fortællingen der er deiktisk forankret enten i fortællersituationen eller oplevelsessituationen, og til at forankre fortællingen i virkelig tid. Jeg har til slut diskuteret orienteringskløvningers udbredelse i de danske sprogsamfund og foreslået undersøgelser af andre klassers, tiders, genrers og modaliteters narrativer.

Tak

Jeg vil gerne sige tak til deltagerne på grammatiknetværksmødet og til deltagerne i forskergruppen *Sprog og samfund* for værdifulde kommentarer og forslag til tidligere versioner af dette arbejde. Til Sune Gregersen og Frans Gregersen for inspiration, kritik og læsning af tidligere versioner af denne artikel. Fejl og unøjagtigheder der fortsat måtte være, er naturligvis mine.

Litteratur

- Boye, Kasper & Harder, Peter: A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization, i: *Language* 88 2012, s. 1-44.
- Bojsen-Møller, Jutta & Anette Rosenlund: Ole Kollerød – forbryder og oprører. København 1979
- Bojsen-Møller, Marie, Auken, Sune, Devitt, Amy, & Christensen, Tanya Karoli: Illicit Genres: The Case of Threatening Communications, i: *Sakprosa*, 12(1). 2020, side 1-53.
- Bregenhøj, C: Indledning, i: Ole Kollerød [1840] *Min historie*. København 1978, side V-XV.
- Collins, P: It-clefts and wh-clefts: Prosody and pragmatics, in: *Journal of Pragmatics* 38 (2006), s. 1706-1720
- Coupland, N: *Style: Language variation and identity*. Cambridge 2007
- Christensen, Marie Herget: Nyhedskløvningen, i: *NyS, Nydanske sprogstudier* 55 (2018), s. 9-39.
- Christensen, Marie Herget: Sætningskløvnings i moderne talt dansk. I *Danske talesprog*. 2019a.
- Christensen, Marie Herget: Sætningskløvnings koder fokus og nonfokus i dansk, i: *Ny forskning i grammatik* 26 Bogense 2019b, side 54-70. DOI: 10.7146/nfg.v0i26.115993.
- Christensen, Marie Herget: Kløvnings – hvad er det det er? Danske sætningskløvnings struktur, funktion og brug. Ph.d.-afhandling Københavns Universitet, København 2019c.
- Christensen, Marie Herget: Adverbielle kløvnings i dansk, i: *RASK* 51 Odense 2020, s. 1-17.
- Dik, Simon: *The Theory of Functional Grammar, Part 1: The Structure of the Cause*. Berlin 1989
- Dyhr, M: *Die Satzspaltung im Dänischen und Deutschen*. Tübingen 1978
- Gregersen, Frans: The data and design of the LANCHART study, in: *Acta Linguistica Hafniensia* 41. København 2009, s. 3-29.
- Gregersen, Frans & Inge Lise Pedersen: *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. København 1991
- Gregersen, Sune: Proksimativt færdig ‘lige ved’ i ømål og bornholmsk, i: *Danske Talesprog* 21, København 2021, s. 131-152.
- Gregersen, Sune: Restrictions on past-tense passives in Late Modern Danish, in: *Open Linguistics*, 9(1) 2023.
DOI: <https://doi.org/10.1515/opli-2022-0196>
- Hansen, Erik: Sætningskløvning i moderne dansk, i: *Danske Studier* 90 1995. København 1995, s. 126-146.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft: *Grammatik over det danske sprog*. København 2011.
- Harder, Peter: Dansk Funktionel Lingvistik, i: *NyS, Nydanske Studier og Almen Kommunikationsteori* 34-35 2006. København 2006, s. 92-130.
- Heltoft, L., & M. Akhøj Nielsen: Fra gammeldansk til nutidsdansk, i: E. Hjorth, H. G. Jacobsen, B. Jørgensen, B. Jacobsen, M. K. Jørgensen, & L. K. Fahl

- (red.): Dansk Sproghistorie: Bøjning og bygning, Bd. 3. København 2019, s. 129-225.
- Jensen, Eva Skaftø: Tale er tale; skrift er skrift. Om skriftsproget i de nye medier, i: NyS, Nydanske Sprogstudier 46 2014, s. 11-38. DOI: <https://doi.org/10.7146/nys.v46i46.17523>.
- Jensen, Eva Skaftø: Et system i stadig bevægelse. Pronominalkasus i dansk, i: Danske Studier. 2021, s. 45-72.
- Juul, Holger og Jan Heegård Petersen: Om analyse af stavefejl. Årsager, korrespondensregler og udtalevariation, i: NyS, Nydanske Sprogstudier 60 2022. DOI: <https://doi.org/10.7146/nys.v1i60.129352>.
- Kock, Christian & Peter Harder: The theory of presupposition failure. København 1976.
- Kollerød, Ole: Min historie, i: Bregenhøj, C. (red): Ole Kollerød min historie. København 1840 [1979].
- Korzen, Iørn: Firkløvning: En typologisk-komparativ beskrivelse af sætningskløvningsregler med eksempler fra dansk og italiensk, i: Ny forskning i grammatik 21. København 2016, s. 163-176.
- Lambrecht, Knud: A framework for the analysis of cleft constructions, i: Linguistics 39 2001, pp. 463-516.
- Mandelbaum, Jenny: Storytelling in conversation, i: J. Sidnell & T. Stivers (red): Handbook of Conversation Analysis. 2012, pp. 492-507.
- Møller, Erik: Mundtlig fortælling. Fortællingens struktur og funktion i uformel tale. København 1993
- Nguyen, Michael. Hvornår er præpositionsstranding i dansk umuligt?, i: Ny forskning i grammatik 28 2021. s. 121-140.
- Nølle, Henning: Clefting in Danish?, i: Nydanske Sprogstudier 14. København 1984, s. 72-111.
- Patten, Amanda: The English IT-cleft: A constructional account and a diachronic investigation. Amsterdam 2013
- Pedersen, Inge Lise: Dagligsproget – lokalsprog eller klassesprog? i: Hansen, Erik, Inge Lise Pedersen & I. Poulsen. (red): Auditorium X. Dansk før, nu – og i fremtiden? Viborg 1991.
- Pedersen, Karen Magrethe: Relativt *som* i grammatisk, historisk og geografisk belysning, i: MUDS. Møderne om Udforskningen af Dansk Sprog, 13 2011, s. 225-235.
- Pedersen, Karen Magrethe: Variation i valens, i: Folkmålsstudier. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi 39 2000, s. 277-286.
- Prince, Eileen: A comparison of wh-clefts and it-clefts in discourse, in: Language 54(4) 1978, pp. 883-906. DOI: <https://doi.org/10.2307/413238>
- Rosenbaum, Bent & Harly Sonne: Den anden i talen, i: Det er et bånd der taler. København 1979, s. 27-50.
- Stæhr, Andreas: Normativity as a social resource in social media practices, i: Lian Malai Madsen, Martha Sif Karrebæk, & Janus Spindler Møller (red.): Everyday languaging: Collaborative research on the language use of children and youth. Boston / Berlin 2016, pp. 71-94.

- Togebj, Ole: Ordkløveri? Om sætningskløvning på dansk, i: Terkelsen, Rita & Eva Skafte Jensen (red.): Dramatikken i grammatikken. Roskilde 2009, s. 439-455.
- Ulbrich, C. & Werth, A. What Is Intra-individual Variation in Language?, in: A. Werth, L. Bülow, S. Pfenninger & M. Schiegg (eds.): Intra-individual Variation in Language. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton 2021, pp. 9-44. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110743036-002>
- Weinert, R. & Miller, J.: Cleft constructions in spoken language, i: Journal of Pragmatics 25 1996, pp. 173-206.
- Yang, Xiaohong & Zhang, Xiuping & Wang, Cheng & Chang, Ruohan & Li, Weijun: The Interplay between Topic Shift and Focus in the Dynamic Construction of Discourse Representations, in: Frontiers in Psychology 8 2017, pp. 1-9. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.02184>